

BOTOS KATALIN: Nincs királyi út

Abstract

Before 1990, the reform-opposition criticizes the government that they want to stimulate the capital inflow instead of real reforms. The author in her earlier work published in January 1990 underlined, that there is no royal way which is without suffering. To control the inequilibrium in the economy one has to introduce real reforms of ownership, in public financ to create a more balanced budget and liberalize the role of prices. After the political changes one political wing urged the quick privatisation saying that the state is no good owner. Because there was no financing capacity at the households, saving was very limited, the quick privatisation led to a high foreign ownership in the enterprise sector. The country- as other Central European Countries (CEC-s) relied heavily on foreign capital both FDI and lending. It was partly necessary, partly dangerous. Technical modernisation was important but the foreign – owned firms often repatriate their profit. Hungarian GDP differs from GNI strongly, compared to OECD countries. The over-reliance on foreign capital causes problems for both economy and society.

1989, a rendszerváltás küszöbén. A reformnál sokkal többet, demokráciát és piacgazdaságot akaró értelmiségiek politikai és gazdasági változások szükségességét vázolják. Már néhány dolog folyamatban van: létrejött a kétszintű bankrendszer, az új adórendszer, a társasági- és a vegyes-vállalatokról szóló törvény. Az IMF hathatós ösztökélésére hazánk – mely eladósodottsága miatt a nemzetközi szervezet irányítását kellett, hogy kövesse – nagy lépéseket tett a piacgazdasági intézményi rendszer kereteinek megteremtésére. Itt jár a Kínai Népköztársaság népes küldöttsége, hogy a magyar modellt tanulmányozza. (Ők aztán meg is valószínűsítik). Soros György amerikai–magyar–szovjet tárgyalásokat kezdeményez a balti köztársaságokban megvalósítandó különleges pénzügyi övezetekről. (A cikk szerzője e tárgyaló delegáció tagja.)

Az IMF szorgalmazza a gazdaságpolitikában is az általános receptet: gazdasági megszorításokkal teremteni meg az egyensúlyt, s visszafizetni a súlyos külföldi államadósságot. Csakhogy abból még senki se lett gazdag, hogy pénteken is zárva tartott. Eladható termékekre, exporttöbbletre, növekedésre volt szükség. A kényszerű megszorításokat a gazdasági vezetés mindig fellazította. (Különösen a pártkongresszus közeledtével.) De objektíve is indokolt volt a merev megszorítások elutasítása. A gazdaságnak modernizációra volt szüksége, hogy nyugati piacon is eladható, konvertibilis árualapokat termelő létesítményei legyenek. Ehhez viszont beruházásokra, további technika- és technológiaiimportra volt szükség. Ami – a folyamatosan hiányos fizetési mérleg miatt – csakis további külföldi forrásbevonással látszott megvalósíthatónak. A magyar megtakarítás kevés is volt, s nem a vásárláshoz szükséges konvertibilis devizában jelentkezett. Vagy sürgősen meg kellett (volna) valószínűsíteni a forint konvertibilitását, amihez további radikális reformokra volt szükség – s önmagában még kevés is lett volna –, vagy további külföldi tőkét kellett a gazdaságba beengedni. Arra már a korabeli közgazdászok is rámutattak, hogy biztosabb a direkt tőke bevonása mint a hitelfelvétel, mivel ez esetben nem jelentkezik a tőke gyors

* Egyetemi tanár, DSc – Szegedi Tudományegyetem és Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

visszafizetésének kényszere, s így nem lebeg a magyar valuta felett ez okból Damoklesz kardja, a leértékelés veszélye.

Sok reform-közgazdász, különösen a már körvonalazódó politikai ellenzéki körökből, úgy érzékelt, hogy valójában a kormányzat politikusai a megszorításokkal járó reformok *helyett* alternatívaként javasolják a tőkebevonást.

Nincs királyi út

1990 januárjában jelent meg a „Lesz-e konvertibilis a magyar forint? A klíringtól a konvertibilitásig” c. könyvem.¹ Ennek egyik fejezetében foglalkoztam a követendő gazdaságpolitikával. Csupa nagybetűvel emeltem ki a szövegben: NINCS KIRÁLYI ÚT. Azaz, nincs olyan lehetőség, hogy megússzuk a fájdalmas igazodással járó reformlépéseket, s mintegy helyette, külföldi tőke bevonásával legyünk úrrá a gazdasági problémákon. Hiszen ez olyan lenne, mint ha lyukas hordóba tölténénk a drága bort! Elfolyik a pénz, mert a hatékonyságot garantáló tulajdonosi érdekeltség nem lesz jelen, mert az ár- és támogatási rendszer még mindig rengeteg torzítást tartalmaz, és nem lesz tartós hatása a tőkebevonásnak – marad a nyakunkon viszont az adósságteher.

Ezeket a nézeteket olyannyira magáévá tette a rendszerváltó politikai elit, hogy önálló fejezetként szóról szóra belekerült az 1990-ben nyertes párt választási programjába. Az akkori MDF tehát nemhogy elutasította volna a tőkebevonást, de nagyon is szükségesnek tartotta a technika, technológiainport behozatala szempontjából. Ugyanakkor azonban pénzügyi gazdasági reformokat is elkerülhetetlennek vélte, méghozzá, a nagyobb arányú tőkeimport *előtt*. A tőkeimportot e koncepció *nem a hazai tőke helyettesítőjének*, hanem *katalizátorának* szánta.

Annak, hogy ez az elképzelés megvalósulhasson, az a feltétele, hogy maradjon az országban kellő mennyiségű hazai tulajdonú tőke. Ehhez azonban az kell, hogy a hólabdaszerűen növekvő adósságállomány megállítható legyen, a fizetésimérleg-helyzet konszolidálódjék. Azaz, ne növekedjék tovább a rendszeres államháztartási hiány külső finanszírozása miatt. Különben a hazai állami tulajdonban lévő vagyon nettó értéke minimálisra csökken, s az állami vagyon értékesítéséből befolyó összeget végső soron a törlesztésre kell fordítani.

A rendszerváltó közgazdák abban a hitben voltak, hogy a demokratikusan megválasztott parlament hatékony korlátozó erő lesz a költségvetési túlköltekezéssel szemben. Kevés tapasztalatuk s nagyon idealizált fogalmaik voltak a polgári demokrácia intézményeinek működéséről. Arra a legkisebb mértékben sem számítottak, hogy a lobbytörekvések és képviselői egyéni érdekek olyan túlköltekezésre fognak ösztönözni, amely adott esetben akár nagyobb hiányokat is eredményezhet, mint amekkora a szocialista tervgazdálkodás idején volt.

A rendszerváltozáskor ismét csak két gazdaságpolitikai irányzat került egymással szembe. Az ütközőpont a privatizáció kérdése volt. A „gyorsan vagy lassan” vitája impliciten a „belföldi vagy külföldi tulajdonos” vitájává vált. A hazai tőke megtartását képviselő oldallal szemben álló fél *nem tőkét, hanem tőkést* kívánt „importálni”. A beáramló tőke ugyanis nem soká maradt az ország határain belül, hiszen égető szükség volt rá a külföldi adósságok törlesztésére. A 22-es csapdájával álltunk szemben. Ha bejön a tőke és modernizál, akkor ki is megy. Hiszen azért jön be, mert kimehet... Ha az adósságunk törlesztését megtagadtuk volna, *nem jött volna be* a modernizációt szolgáló termelőtőke. Lehet persze erre azt a választ adni, hogy hitel is van a világon. Ehhez azonban vagy tovább is állami tulajdonban kellett volna tartani a vállalatokat, vagy sürgősen magyar magántulajdonos

kezébe kellett volna azt adni. Az állami tulajdonban tartással megmaradt volna az állami beavatkozás lehetősége (és igénye!), ami a múlt tapasztalati alapján – de utólag mondhatjuk, hogy a demokratikus rendszerben megtapasztaltak alapján is – a hatékonyság kárára lett volna. Magyar tulajdonos meg csak belső hitelmechanizmusok működtetésével lehetett volna találni, nagyarányú privatizációs hitelek révén, mivel hogy nettó megtakarítás az országban nem volt. Ami nem biztos, hogy gyorsan ment volna. Nagy valószínűséggel csak a szocializmusbeli vezető menedzser réteg jöhetett volna számításba, jelentős politikai ellenállást váltva ki. (Más kérdés, hogy így is csak ők jöhetek hazai tulajdonosként számításba. Kevés a sikeres „mezei” egzisztenciahiteles tulajdonosok aránya, akik korábbi vezetői gyakorlat nélkül felvállalták volna komolyabb hazai cégek tulajdonlását és irányítását. Igaz, erre is van leegyszerűsített válasz: Mert mások nem is jutottak a bankoktól privatizáció céljára hitelekhez.)

Gyorsan, készpénzes vásárlót találni a magánkézbe adandó állami vagyoni tehát egyértelműen a *külföldi tőke arányának* növelését jelentette a vállalati tőkeszerkezeten belül.

Ki a tulajdonos?

Ami a vállalati szektor *tulajdonosi szerkezetét* illeti, a vállalatok tulajdonosa 1989-ben jellemzően az állam volt.

Az államháztartás tulajdonossága a rendszerváltás előtti 85%-ról 7%-ra esett vissza 18 év alatt. A *lakosság* részaránya 20%-t tesz ki 2007-re, s még látványosabb növekedett a külföldi tulajdonosi jelenlét. A *külföldi* tulajdonosok részesedése már a '90-es évek közepére elérte a 25%-ot. Ez 2007-re megduplázódott. Az 1989-es 39 md forintból a külföldiek által birtokolt vagyon 15 200 md forintra emelkedett. *Ma már a vállalkozások tőkéjének fele külföldi tulajdonban van.*² Kérdezhetjük, ennek mi a jelentősége? Sajnos, az idézett MNB jelentés nem hoz nemzetközi összehasonlítást. Pedig érdekes lett volna látni, hogy mekkora a külföldi tulajdon más országok vállalati szektorában. Ismereteink szerint például a német–francia relációban nagyjából azonos a két országban megjelenő külföldi tőke.

Valójában éppen ez a döntő, vagyis, hogy a *tőkebehozatal és a tőkekivitel* mekkora. Ha ugyanis a hazai befektetőknek legalább annyi vállalkozásuk, tőkéjük van külföldön, mint amennyi bejön, akkor gond egy szál se. Legalább is, ha a profit, amit oda- és visszautalnak, nagyjából egyenlő. Akkor csak a munkamegosztás előnyei bontakoznak ki, s mindenki jól jár. Amikor azonban nagyon egyoldalú a tőkeáramlás, és a gazdasági növekedés a külső forrásbevonáson alapul, akkor számítani lehet arra, hogy a GDP és a GNI jelentősen el fog térni. Akkor hiába termelődik meg viszonylag jelentős bruttó hazai termék, az országon belül maradó jövedelem lényegesen kisebb lesz. Ha jóléti mutatónak tekintjük a GDP-t, akkor azt kell mondanunk, hogy ilyen esetben nem megfelelően tükrözi az adott ország jelenlegi és jövőbeni jólétének alakulását. Hiszen, ha a GNI kisebb, mint a GDP, akkor az adott gazdaság jövőbeni munkalehetőségeit, kereseti lehetőségeit befolyásoló profit is lényegesen kisebb lehet (kiutalhatják), tehát a jövőbeni jólét emelésének lehetőségei is korlátozódnak.

Már természetesen akkor, ha a gazdaságpolitika céljának valóban a *társadalmi jólét* emelését tekintjük. A GDP ennek csak akkor jó mutatója, ha a profitra úgy tekintünk, mint a jólét további emelésének feltételére. Más szóval, ha a gazdasági fejlődés révén termelődő jövedelemtöbbleteken a munka és tőke megfelelő arányokban osztozik. Ha erőteljesen nyílik az olló, akkor nem mondhatjuk, hogy fogalmi előfeltételezésünk – a társadalmi jólét – teljesült. Akkor csak *valakiknek* lett jobb, de nem az egész társadalomnak. (A jólétérzetet – ezt kutatások igazolják – a differenciák növekedése mindenképpen csökkenti.)³ A gazda-

ságpolitikának ezért feltétlenül oda kell hatnia, hogy a munka és tőke egyaránt részesedjék a gazdasági növekedés eredményéből. Nem képviselheti csak a tőke érdekeit – márpedig ezt teszi, ha megelégszik olyan GDP növekedéssel, amelynek a zömét a profit növekedése teszi ki. Nagyon úgy tűnik ekkor, hogy csak egy meghatározott társadalmi réteg érdekeit képviseli a gazdaságpolitikát alakító, az ország szavazópolgárai által megválasztott kormányzat. Tekintetbe véve a tőkeszerkezetet, azt mondhatjuk, hogy kívülről irányítottá válhat a gazdaságpolitika. Amit a külső devizafinanszírozás ténye csak még világosabbá tesz. Az olyan ország, amely nem, vagy csak alig tudja külső adósságait törleszteni, a külső finanszírozók által irányítottá válik. Gazdaságpolitikája elveszíti függetlenségét, kénytelen követni a hitelezők ajánlásait. Ennek a külső eladósodásnak egyik jelentős tényezője az egyre növekvő államadósság külső finanszírozása.

Ha a 2007-re rendelkezésre álló adatokat nézzük (az EU 2008 októberi sajtóközleménye alapján), s nemzetközi szinten hasonlítjuk össze a magyar adatokat, látható, hogy a tagállamok többsége (15) deficitel zárta az évet.⁴ Három százaléknál magasabb hiányt csak Görögország (3,5%) és Magyarország (5%) mutatott fel. Ez a rekord is mutatja a közelmúlt gazdaságpolitikájának egyedülállóan sikertelen voltát. Különösen, ha megnézzük a mutató dinamikáját, amely 2002-ben zuhan a mélybe, és 2006-ban ugyanazon az alacsony szinten – a GDP 8–9%-a körül – van. Ne vigasztaljuk magunkat azzal, hogy az EU vezető gazdasága, az NSZK is küszködik a deficitel – számára valóban komoly teher volt az NDK átvállalása. De az NDK állampolgárainak nyugdíja megegyezik azóta a nyugatnémetekével! És megtakarításaikat egy-az egyben átváltották német márkára! Ha magunkat Finnországhoz hasonlítjuk, „aki” 5,3%-os *többletet* mutatott fel, ismét csak elégedetlenséggel kell várjuk a rendszerváltás közelgő huszadik évfordulóját. Míg Finnország a Szovjetunió árnyékából kitörve, saját fejlesztésű világcégeket tudott felfejleszteni, rendben tartja a költségvetését, kiváló egészségügyi és oktatási politikát folytat, addig mi mindennek az ellenkezőjét mondhatjuk el. Világcégeink tűntek el a gazdaságból, költségvetésünk állandó hiánnyal küzd, versenyképes mezőgazdaságunk lepusztult. Aligha lehet mindezt kizárólag a múlt örökségére kenni.

Ha egybevetjük az állam és a lakosság pénzügyi számláit, azt láthatjuk, hogy a magyar lakosságtól nem várható az állam deficitjének fedezése – ez pedig *egyenes út a külső eladósodás felé*.

Ki az adós?

Az 1990-es évekig szinte kizárólag a MNB finanszírozta a költségvetést, az államadósság tehát döntően a MNB-vel szemben állt fenn. A devizát, amire az adósságok fizetéséhez szükség volt, az MNB vette fel, kötvénykibocsátás útján.

A külföld felé a rendszerváltás előtt tehát az MNB volt az adós. Számos gazdaságtörténeti elemzés mutatott rá,⁵ hogy a bevont devizaforrások nem teremtették meg a visszafizetés feltételeit, nem eredményeztek konvertibilis devizát hozó exportképes termelést. Az adósságok a nemzetközi kamatszint drámai emelkedése következtében, és a dollár leértékelődése miatt viszont jelentősen megnövekedtek. Ráadásul a dollár leértékelődésével szemben a forintot felértékelték – holott a fizetési mérleg romlása az ellenkezőjét indokolta volna. A magyarázat a hazai infláció elkerülése volt... Az elfojtott infláció azonban a fizetési mérleg további romlásában tört felszínre.

A rendszerváltozás után az államadósság finanszírozását a PM veszi át, s intézményén, az Államadósság Kezelő Központon keresztül teszi azt, ami a cég nevében is benne van: *kezei az államadósságot*. Kibocsátja az új kötvényeket, fizeti a törlesztéseket és az adósság kamatait. Az ország külső eladósodottságának relatív mutatói lassan csökkentek a 90-es évek

második felétől (különösen a nagyarányú privatizációk bevételei segítségével), hogy aztán ismét dinamikusan megemelkedjenek a 2006-ot követő időszakban, ráadásul a rendszerváltáskor elért szint fölé. Ami szomorú, hogy ennek az adósságnak a vagyoni fedezete sokkal alacsonyabb, mint a rendszerváltás előtti időszakban. Az állam pénzügyi eszközei a rendszerváltás előtt kötelezettségeinek 250%-át tették ki; 2007-re már csak 30%-ot. Így fizetőképességünk döntően a lakosság megterhelhetőségén múlik. Mellesleg nem is lenne szerencsés, ha további vagyontárgyaitól válna meg az állam. Az egyszeri bevételeknek hamar akad gazdája, aki elköltse, de hozamuk, vagy az adott vagyontárgyak funkciója hiányozni fog a következő évek költségvetéséből, tartós kiadásokat generálva.

Ebben a külső adósságban mindhárom piaci szereplő tevékenysége belejátszik ma már. Bár vitathatatlanul döntő az államadósság finanszírozása. (Valójában közvetetten, az egész *a külföld finanszírozza*, hiszen a forintkötvények vásárlóinak is külföldi deviza a fő forrása, a tőzsdén is jelentős részben külföldi tőke mozog, a bankok is alapvetően külföldi hitelvonalaikra támaszkodtak.) Közismert tény azonban, hogy hazánk sem vonhatta ki magát a 2000-es évek nagy csőbehúzásából. A lakosság nálunk is belement az intenzív ingatlanvásárlásba, amelyet külföldi, akkor olcsónak tűnő forrásokból finanszíroztak, közvetlenül devizában. Azért, mert a külső és belső kamatszint oly mértékben eltért, hogy érdemesnek látszott közvetlenül külföldi valutában felvenni a hitelt. Ez természetesen az árfolyamkockázat átvállalását is jelentette. Hogy ettől miért nem aggódott senki? Valószínűleg azért, mert hosszú időn keresztül a jelentős tőkebeáramlás miatt a magyar valuta inkább felértékelési nyomás alatt volt, mintsem eladósodottságunk növekedése miatt a leértékelődés veszélyétől kellett volna tartani. 2008–2009-ben azonban a külső források beszükülése miatt – amit a nemzetközi pénzügyi válság okozott – a devizahiteles konstrukciók igencsak megdrágultak, számos család számára ellehetetlenülést, fizetési képtelenséget eredményezve. De a lakossági szektor egyértelműen hozzájárul az ország külső eladósodottságához. S mivel a vállalataink tőkéjének mintegy fele külföldi kézben van az anyavállalatok igen gyakran kölcsönrel finanszírozzák vállalataikat.⁶ Így a vállalati szektor is változóan, de részese a külföld felé mutató finanszírozási igények alakításának.

A MNB a külföld pénzügyi számláit a fizetésimérleg-statisztikából kiindulva készíti el. A pénzügyi számlákban a külfölddel kapcsolatos eszközök és követelések, összehasonlítva valósul meg, a fizetési mérleg adataira támaszkodva. (A fizetési mérleg flow típusú mutató, a pénzügyi számlák stock, azaz állományi szemléletű mérlegek.) Tulajdonképpen arról van szó, hogy a fizetési mérlegnél a folyó és tőkémérleg egyesített forgalmának egyenlegét is finanszírozni kell, amit gyakorlatilag a devizatartalékok terhére valósít meg az ország – vagy éppen azok növekszenek. Ha a pénzügyi mérlegek oldaláról közelítünk, az adatok azt mutatják meg, mi van a hazai vagyonból külföldiek kezében, és fordítva. Ez is az ország finanszírozó képességéről, vagy igényéről ad képet. A folyó- és tőkémérleg egyesített egyenlege elméletileg megegyezik a pénzügyi mérleg egyenlegével (bár ez a gyakorlatban a statisztikai problémák miatt sose valósul meg). Érdemes egy pillantást vetni a pénzügyi mérleg alakulására és összetételére!

A külföldiek (nem rezidensek) rezidensekkel szembeni követeléseinek GDP arányos mértéke az 1990-es évek elején a GDP 80%-a körül alakult, zömét az államadóssága tette ki, majd az évtized végére elérte a 135%-ot. A követelések GDP-hez viszonyított aránya 1999–2002 között átmenetileg csökkent, ami több tényezőnek volt betudható: a forintárfolyam erősödésének, de a tőzsdéi részvényárfolyamok csökkenése és a GDP gyors emelkedése ugyancsak szerepet játszott benne. Összetételét tekintve a külföldiek követelésében a meghatározó hányadot, a tulajdonviszonyt megtestesítő követelések teszik ki. Ami nem csoda, hiszen a vállalati tőkerésztesedés fele külföldi kézben van. A hazai vállalatok is jelentős aránnyal tartoznak külföld felé. Ez az arány az 1989-es 1,5%-os értékről 53%-ra

emelkedett 2007 végére.⁷ A külföldiek jelentős mennyiségű hitelviszonyt megtestesítő értékpapírt is kezükben tartanak. Elég csak arra gondolni, hogy az államadósság 40%-a közvetlenül külföldi kézben van. Egyéb követeléseket a kereskedelmi hitelek, nálunk elhelyezett banki betétek jelentenek.

Vannak természetesen ellenoldalon is számottevő értékek, például hazai vállalataink külföldi leányvállalatai, de a különbség a két érték között nagy.

Miért ez a külső függés?

Ha összehasonlítjuk a magyar adatokat a nemzetközi adatokkal, azt láthatjuk, hogy az Unió régi tagállamaiban a jelentős tőkeösszefonódás következtében az adatok magasabbak, de a különbség a tartozások és követelések között jóval kisebb, mint Magyarországon.

Érthető módon, a mi adataink közelebb állnak a közép-európai adatokhoz. Ezen országok valamennyien a szocializmus örökségeként tőkehiányban szenvedtek, és a transzformációs szakasz mindegyiküknél a külföldi tőke masszív behatolását eredményezte. *De még ebben a csoportban is kiemelkedő Magyarország külső finanszírozási igénye.* Nem csoda: hiszen hozta magával a Kádár-korszak örökségét is, amihez a friss kormányzatok és a magángazdaság is jelentősen hozzá tett. Amennyivel jobb volt Magyarországon az életszínvonal, mint az akkori KGST-országok többségében, éppen annyival maradunk most mögöttük. Nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy a magyar gazdaságpolitika nem akarta tudomásul venni a szomorú örökség korlátozó hatásait, s nem fordított kellő figyelmet a hazai gazdaság növekedésének megerősítésére. Ugyanakkor valóban elgondolkodtató, hogy valamennyi volt szocialista ország Európában, amely a kapitalista piacgazdálkodás útjára tért, gyakorlatilag kritika nélkül elfogadta a szabad verseny piaci kapitalizmus ideológiáját, ami azért csaknem mindenütt a nyugati piacgazdaságok vállalatának térnyerését segítette elő. Ezért az adatok markáns eltérése a nyugat-európai EU-s országokétól. Az egyes országokban követett privatizációs megoldásokban lévő eltérések sem vezettek lényeges különbséghez. A szocializmus nem hatékony gazdálkodási modelljéből fakadó tőkehiány és az életszínvonalnak a nyugatihoz képesti lemaradása meghatározta, hogy Közép-Európa a gyors felzárkózás és a jobb életlehetőségek érdekében külföldi tőkének adta el hazai tőkéjének nagy részét, és felélte azt. (A voucherekkel szerezhető tulajdont is nagyrészt külföldieknek adták el, és árát – többnyire – folyó fogyasztásra fordították. Behozni igyekeztek, amit a magyar polgárok már korábban – végül is hasonló áron – elértek.)

A piacgazdaság kétségtelenül hozott vállalkozói szabadságot, ezzel nagyobb hatékonyságot, bővebb áruválasztékot, de igen éles versenyt is. Úgy tűnik, ez a verseny erősebb, mint ami a hatékonyság emeléséhez kétség kívül indokolt lenne, s gyakran monopolista elemekkel tarkított. Az a tény, hogy egy nagy lépésben számos kelet-európai ország csatlakozhatott az EU-hoz, s így elfogadta annak szabályozási környezetét, ennek a versenyhátránynak alapvető magyarázatát jelenti. A csatlakozott országok ugyanis semmiképpen nincsenek összehasonlítható helyzetben nyugati társaikkal, s ezen a csatlakozást megelőző politika csak nagyon kis mértékben volt képes enyhíteni. Talán a visegrádi országok összefogással enyhíthették volna e hátrányokat, de ezt a (kül)politikai széthúzás, szomszédokkal való ellenségeskedés – amit az EU szemmel láthatóan nem igazán nehezményez, hisz így könnyebb dolga van ezekkel az országokkal – megakadályozta. Ha őszintén kimondta volna az EU Trianon kritikáját, s megfogalmazta volna azt, hogy a jelen csatlakozás egyértelműen a z egyesített Európa eszméjének szolgálatában saját korábbi, elvakultsággal terhelt döntéseinek a korrigálását szolgálja, akkor nem került volna sor Magyarország államfőjének kitüntetésére egy szomszédos ország területéről. S minden bizonnyal érdemlegesebb re-

gionális gazdasági együttműködésre, ezáltal dinamikusabb és kiegyensúlyozottabb növekedésre kerülhetett volna sor az elmúlt húsz esztendőben. Ráadásul ez a húsz év a Washingtoni Konszenzus általános diadalra jutásának időszaka, amikor a verseny valóban világméretűvé vált. Látnunk kell, hogy ebben a hatalmas küzdelemben mi, kelet-európaiak, csak eszközök voltunk Nyugat-Európa sikeresebb szerepléséhez.

De ne toljunk minden felelősséget a külvilágra: saját gazdaságpolitikai hibáinknak, kétfelé rángatott gazdaságpolitikának, s ebben a külső piacok által vezérelt fejlődés eszméjének behódoló nézet túlsúlyra jutásának köszönhetően vagyunk ott, ahol vagyunk. Olyan körülmények között, amikor mindezt saját választópolgáraink döntésének köszönhetően, elsősorban önmagunkon kérhetjük számon.

Lábjegyzetek

¹ Antalóczy Katalin–Botos Katalin (1990): A klíringtől a konvertibilitásig Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest.

² Magyarország pénzügyi számlái (2008): MNB, 63. o.

³ Boriani, R.–Johannson, A. d'Ercole, M. M. (2006): Alternatív measures of well-being. OECD Social employment... Working Paper 33.

⁴ Lásd 2. sz. lábjegyzet, 58. o.

⁵ Külső eladósodás és adósságkezelés Magyarországon. Szerk.: Nyers Rezső. MNB Műhelytanulmányok, 1993.; Vígvári András: Eladósodás és adósságkezelés. Vázlat a magyar gazdaság közelmúltjának egy fontos kérdéséről. In: Adósság. Tanulmányok adósságunk múltjáról, jelenéről, jövőjéről. SzGTI füzetek, ISBN 963608134. 4 pp. 7–52., Honvári János: Huszadik századi magyar gazdaságtörténet. Bologna Tankönyv-sorozat, 2007.; Nagy Csaba: Az IMF csatlakozás elvetélt kísérlete. In: Heller Farkas Füzetek, Tarsoly kiadó, Budapest, 2007., Botos Katalin: Rendszerváltástól rendszerváltásig. In: Heller Farkas Füzetek, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2007.; Cseszka Éva: Rendszerváltás. Magyar gazdaságtörténet 1978–1980 között. In: Heller Farkas Füzetek, Tarsoly kiadó, Budapest, 2008.

⁶ MNB 2008, 62. o.

⁷ MNB 2008, 69. o.